

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін, факультет № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Методологія дисертаційного дослідження
та мовні особливості наукового стилю»
обов'язкових компонент
освітньої програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

011 «Освітні, педагогічні науки»
(011 «Educational, pedagogical sciences»)

**Лекція №10 «Переклад, його види. Правила перекладання наукових
термінів»**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
30.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
25.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
29.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (протокол
від 25.08.2023 р. № 9)

Розробник:

Старший викладач, кандидат філологічних наук Овчинников Михайло
Олексійович

Рецензенти:

1. Доцент кафедри українознавства факультету № 2 ХНУВС, кандидат філологічних наук, доцент Перцева Вікторія Анатоліївна.
2. Професор кафедри соціальних, гуманітарних та правових дисциплін Харківського державного університету харчування та торгівлі, кандидат філологічних наук, доцент Руденко Світлана Миколаївна.

План лекції

1. Переклад. Види перекладів.
2. Науково-технічне перекладання. Вимоги до науково-технічного перекладу.
3. Правила перекладання загальнонаукових та вузькогалузових термінів.

Текст лекції

1. Переклад. Види перекладів

Переклад - один із найважливіших шляхів взаємодії національних культур, дієвий спосіб міжкультурної комунікації. Мета будь-якого перекладу - донести до читача, який не володіє мовою оригіналу, і ближче ознайомити його з відповідним текстом. Перекласти означає точно й повно висловити засобами однієї мови те, що вже зафіксовано засобами іншої мови у нерозривній єдності змісту і форми.

Розвиток науки у наш час неможливий без обміну спеціальною інформацією, що з'являється в різних країнах у наукових періодичних виданнях, спеціальних бюлетенях, монографіях тощо.

Переклад - 1) процес відтворення письмового тексту чи усного вислову засобами іншої мови; 2) результат цього процесу.

Процес перекладання - це цілеспрямований процес, який охоплює такі етапи:

- 1) зорове чи слухове сприймання інформації чужою мовою, усвідомлення її змісту;
- 2) аналіз інформації мовою оригіналу і синтез рідною мовою;
- 3) відтворення змісту рідною мовою.

Оскільки переклад - це передавання змісту того, що було висловлено, то перекладаються не слова, граматичні конструкції чи інші засоби мови оригіналу, а думки, зміст оригіналу. Згідно з теорією перекладу немає неперекладних матеріалів, є складні для перекладу тексти. Труднощі під час перекладання пов'язані з:

- недостатнім знанням мови оригіналу,
- мови, якою перекладають,
- із відсутністю в цій мові готових відповідників.

Види перекладу

1. За формою переклад переділяють на **усний і письмовий**.

Усний переклад використовують для обміну інформацією під час особистого контакту фахівців під час укладання контрактів, на виставках, міжнародних науково-технічних конференціях, симпозіумах, на лекціях, під час доповідей тощо. На відміну від письмового перекладу усний роблять негайно, не маючи можливості послуговуватися довідковою літературою.

Усний переклад може бути послідовним або синхронним.

Послідовний переклад - це усний переклад повідомлення з однієї мови іншою після його прослуховування. Важливо, щоб переклад здійснювався у паузах після логічно завершених частин, щоби був зрозумілий контекст.

Синхронний переклад робить перекладач-професіонал одночасно з отриманням усного повідомлення.

2. За способом перекладу розрізняють **буквальний і адекватний** переклад.

Буквальний переклад називають також дослівним, у такому перекладі можуть зберігатися порядок слів та граматичні конструкції, невластиві мові, якою перекладають, наприклад: Ваш проект самый интересный.-Ваш проект самый цікавий (треба - найцікавіший). Я считаю, что Вы правы.-Ярахую, що Ви праві (треба-Я вважаю, що Ви маєте рацію).

Адекватний переклад точно передає зміст оригіналу, його стиль, і відповідає усім нормам літературної мови, наприклад: *Клиент проживает по адресу...* - Клієнт мешкає за адресою ... *Предоставленные бумаги к делу не относятся.* - Подані папери не стосуються справи.

3. *За змістом* виділяють такі основні різновиди перекладу:

- суспільно-політичний, який передбачає усне чи письмове відтворення засобами іншої мови суспільно-політичних матеріалів: виступів та заяв політичних діячів, інтерв'ю, матеріалів брифінгів, прес-конференцій, дипломатичних документів, наукових праць з політології, соціології тощо;
- художній, тобто переклад творів художньої літератури (поезія, проза, драма). Художній переклад дає змогу кожному народові долучитися до скарбів світової літератури, а також сприяє популяризації національної культури. Твори світової класики українською перекладали Леся Українка, Іван Франко, Микола Зеров, Борис Тен, Максим Рильський, Микола Лукаш, Григорій Кочур та багато інших;
- науково-технічний (технічний) - переклад, який використовують для обміну науково-технічною інформацією між людьми, які спілкуються різними мовами.

Повний переклад наукового тексту здійснюють за такими етапами: читання всього тексту з метою усвідомлення змісту; поділ тексту на завершені за змістом частини, їх переклад; стилістичне редагування повного тексту (слід оформити текст відповідно до норм літературної мови, усунути повтори; усі терміни і назви мають бути однозначними; якщо думку можна висловити кількома способами, перевагу слід віддати стислому, якщо іншомовне слово можна без шкоди для змісту замінити українським, то варто це зробити).

Реферативний переклад – 1) письмовий переклад заздалегідь відібраних частин оригіналу, що складають зв'язний текст; 2) виклад основних положень змісту оригіналу, що супроводжується висновками й оцінюванням. Реферативний переклад у 5 - 10 і більше разів коротший за оригінал.

Робота над першим різновидом реферативного перекладу передбачає такі етапи: ознайомлення з оригіналом; за потреби - вивчення спеціальної

літератури; виділення в тексті основного і другорядного (відступи, повтори, багатослівність, екскурси в суміжні галузі тощо); перерхитування основної частини, усування можливих диспропорцій, нелогічності; переклад основної частини, зв'язний і логічний виклад змісту оригіналу.

Робота над другим різновидом реферативного перекладу відбувається за такою схемою: докладне вивчення оригіналу; стислий виклад змісту оригіналу за власним планом; формулювання висновків, можливе висловлення оцінки.

Анотаційний переклад - це стисла характеристика оригіналу, що є переліком основних питань, іноді містить критичну оцінку. Такий переклад дає фахівцеві уявлення про характер оригіналу (наукова стаття, технічний опис, науково-популярна книга), про його структуру (які питання розглянуто, у якій послідовності, висновки автора), про призначення, актуальність оригіналу, обґрунтованість висновків тощо. Обсяг анотації не може перевищувати 500 друкованих знаків.

Автоматизований (комп'ютерний) переклад. Ідея автоматизованого перекладу виникла ще 1924 р., а 1933 року радянському інженерові П. Смирнову-Троянському було видано патент на машину для перекладання, яка працювала за принципом зіставлення відповідників з різних мов механічним способом. Машинний переклад у сучасному розумінні цього терміна вперше було зроблено 1954 року в Джорджтаунському університеті. Сьогодні створено багато експериментальних і практичних систем автоматичного перекладу, напр., системи SYSTRAN, LOGOS, ALPS, METAL, GETA, EUROTRA тощо, до яких входить понад 15 версій для різних пар мов.

Під час перекладання комп'ютер працює на різних мовних рівнях: розпізнає графічні образи, робить морфологічний аналіз, перекладає слова і словосполучення, аналізує синтаксис тексту (словосполучення і речення), проводить семантичні (сміслові) перетворення, що забезпечує змістову відповідність уведеного й отриманого речення або тексту. Перекладання

тексту з однієї мови іншою є важким завданням для комп'ютера, оскільки вимагає не заміни слів однієї мови словами іншої, а відтворення думок у повному обсязі, з усіма відтінками, тому проблема створення систем досконалого машинного перекладу є частиною проблеми створення штучного інтелекту.

Сучасні програми комп'ютерного перекладу можна з успіхом використовувати, проте перекладений текст слід перевірити, звернувши особливу увагу на переклад власних назв, термінів, слів у непрямому значенні та багатозначних, паронімів, омонімів, граматичних форм тощо.

2. Науково-технічне перекладання. Вимоги до науково-технічного перекладу

Науково-технічне перекладання – це процес перекладання текстів, що містять певну інформацію про наукові та технічні досягнення.

Завдання науково-технічного перекладання полягає у тому, щоб якнайточніше передати зміст оригіналу. Це можна здійснити в три етапи:

1) необхідно знати загальну логіку викладення матеріалу оригінального тексту, бо саме розуміння структури тексту, його логічних зв'язків (які є визначною рисою наукового тексту) перешкоджатиме появі невідповідностей у перекладі;

2) подумати, як і автор, над проблемою, намагаючись зрозуміти її сутність;

3) правильно передати зміст оригіналу, дібравши найбільш точні еквіваленти термінів та загальновживаних слів.

Науково-технічний переклад – це результат перекладання (тобто певний текст, що містить певну науково-технічну інформацію) або документ-носії науково-технічної інформації (наприклад, патент).

До науково-технічного перекладу висуваються такі *вимоги*:

1. Переклад має бути **точним**, але не буквальним або дослівним, бо останні, як правило, найбільш неточні. Перекладаються не окремі слова

оригіналу, а його зміст. Слова набувають певного значення лише в контексті, завдяки якому можна точно з'ясувати зміст оригіналу. Адекватне передавання змісту оригіналу є визначальною вимогою до наукового перекладу.

2. **Ясність і чіткість.** Подвійний зміст у науковому перекладі неприпустимий, його стиль має повністю відповідати стилю мови наукової літератури.

3. Науковий переклад має бути **стислим** (адекватним оригіналу), що робить його прозорим і зрозумілим.

4. **Літературна грамотність перекладу** – це відповідність нормам мови перекладу, тобто в ньому відсутні форми і звороти, природні для мови оригіналу, але не бажані для мови перекладу.

3. Правила перекладання загальнонаукових та вузькогалузових термінів

При перекладанні загальнонаукових термінів можливі такі варіанти:

- 1) наявність постійного перекладного еквівалента;
- 2) наявність контекстуального перекладного еквівалента.

У першому варіанті, як правило, під час перекладання не виникають труднощі, бо еквівалент слова мови оригіналу можна знайти у словнику. Якщо навіть слово багатозначне, обрати потрібний варіант перекладу допоможе контекст, в якому воно знаходиться. Такі перекладні еквіваленти (слова, словосполучення) називають постійними. Пошук терміна-еквівалента (тобто відповідного за значенням терміна) у власній мові (мові перекладу) має починатися з аналізу нового поняття, яке виражає іншомовний термін. Цей аналіз може підказати, яке слово треба вжити на позначення певного поняття. Наприклад, у російській термінології одна з деталей ізолятора називається «юбка», назву підбирали за подібністю. В українській термінології для цього поняття має термін «*острішок*» (від слова «*стріха*»). Перекладати російський електромеханічний термін «юбка» українським

словом «спідниця» не можна – це не термінологічний підхід. Правильним вважається шлях перекладання термінів: «іншомовний термін → поняття → український термін», а не «іншомовний термін → український термін». /Явка, лицо, показания.../

Якщо назва поняття ґрунтується на його головній властивості чи вдалому порівнянні, то й в інших мовах ці ознаки беруться за визначальні, наприклад, у комп'ютерній термінології: *user (юзер) – користувач, mouse (маус) – мишка*.

Другий варіант – складніший, бо доводиться вдаватися до лексичних трансформацій.

Лексичні трансформації – заміни певних слів або словосполучень мови оригіналу з метою точного передання змісту та врахування норм мови перекладу. Такі еквіваленти називають **контекстуальними перекладними еквівалентами**.

Виділяють такі **види трансформацій**:

1. **Додавання.** Бувають випадки, коли слід додавати слова в тексті перекладу, щоб не порушити зміст оригіналу та норми мови перекладу.

Наприклад: *Несмотря на то, что современные технологии производства компьютеров не отличаются особым разнообразием, мы видим вокруг себя множество различных моделей компьютеров.* – *Незважаючи на те, що сучасні технології виробництва комп'ютерів не відрізняються особливим різноманіттям, ми бачимо навколо себе велику кількість різних моделей комп'ютерів.*

2. **Вилучення.** У деяких випадках під час перекладання можна робити вилучення слів з метою уникнути порушення норм мови перекладу.

Наприклад: *В качестве примера машинной операции можно взять обычную арифметическую операцию.* – *За приклад машинної операції можна взяти звичайну математичну операцію.*

3. **Заміни.** Під час перекладання можна замінювати окремі слова або словосполучення мови оригіналу на такі слова, які адекватно передають зміст оригіналу.

Наприклад: *Реформа призвана **осуществить** перестройку политической, экономической и социальной жизни. – Реформа **має здійснити** перебудову політичного, економічного та соціального життя.*

4. **Контекстуальна заміна.** Особливості контексту іноді змушують добирати таке слово у мові перекладу, яке можна використовувати лише в цьому контексті. Існують такі види контекстуальних замін:

– **конкретизація**, коли слово мови оригіналу з більш широким значенням замінюється на слово мови перекладу з більш вузьким значенням. Наприклад: *Произошел переход от **создания** программ на языке машины к созданию их на алгометрических языках высокого уровня. – Відбувся перехід від **написання** програм мовою машини до написання їх алгоритмічними мовами високого рівня;*

– **генералізація**, коли слово мови оригіналу з більш вузьким значенням замінюється на слово мови перекладу з більш широким значенням. Наприклад: ***Рождение** компьютеров третьего поколения связано с ростом возможностей технологии полупроводников. – **Поява** комп'ютерів третього покоління пов'язана із зростанням можливостей технології напівпровідників;*

– **антонімічний переклад**, коли стверджувальна конструкція замінюється на заперечну або навпаки. Наприклад: *Студенты слушали лекцию профессора **не без интереса**. – Студенты слушали лекцию профессора **із зацікавленістю**.*